

A magyar bölcsészettudományi stratégia alapelemei: a nemzeti kulturális örökségben való részesedés mint társadalmi esély

Kecskeméti Gábor

Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
boldomini@uni-miskolc.hu

Kulcsszavak: tudománypolitika, kulturálisan hátrányos helyzet, nemzeti identitás, kultúráközvetítés, nemzeti klasszikusok

Műszaki oktatás humán kultúra nélkül?

A magyar kormányzati tudomány-, oktatás-, gazdaság- és foglalkoztatáspolitikai elképzeléseiben hosszabb ideje jelen van az a gondolat, amely a műszaki pályákra való pályorientációt a magyar köz- és felsőoktatás egyik kulcskérdésének tekinti. Az elképzelés ösztönzői között megtalálható a célképzés, hogy az industrializáció Magyarország számára kitörési pont lehet, erőteljes iparosításra, a külföldi tőke ipari vállalkozásokban való leteleptetésére van szükség, ez pedig magas színvonalú műszaki értelmiség nélkül megoldhatatlan feladat. A középfokú képzés természettudományi, technikai, műszaki tárgyainak a fejlesztése ebbe az irányba mutat, akárcsak a kettős képzés, a duális szakképzés előtérbe állítása. A duális képzési programok kidolgozása a felsőoktatásban is erős preferenciát élvez, és ugyanezeket az elképzeléseket támogatja.

Nem megkérdőjelezve a műszaki tudományok, a technikai képzettség jelentőségét és alapvető szerepét, sokkal inkább a műszaki értelmiségre jellemző pragmatizmussal vizsgálva és elemezve a problémát, hamar nyilvánvalóvá válik, hogy a műszaki-technikai képzettség eltúlzott és aránytévészítő privilegizálása legalább annyi veszélyt rejt, mint amennyi a pozitív hozadéka.

A magyarországi lakosság képzettségének és kultúrájának leírására tett kísérletek azt mutatják, hogy a műszaki pályákra való orientálás, a mérnöki tudás preferálása, a műszaki szakképzettséget megszerzők számának növelésére való törekvés ebben a közegben a legjobb esetben is illuzórikus elképzelések mindaddig, amíg sokkal mélyebben fekvő társadalmi jelenségeket nem kezelünk, megteremtve annak a feltételeit, hogy ilyen pályorientáció bekövetkezessen. A szociológiai kutatások, a statisztikai tények az ország lakosságának jelentékeny hányadát mint hátrányos helyzetű, a társadalmi szegregáció által sújtott populációt írják le, amelyet előnytelen népességmozgási folyamatok hárítanak meg. Esélyhátrányuk – kedvezőtlen egészségi állapotuk, a társadalmi

infrastruktúra korszerű eszközeihez való korlátozott hozzáférésük, rossz életminőségük, nemzedékről nemzedékre öröklődő munkaerő-piaci esélytelenségük mellett – sok olyan, a kulturális kompetenciák körébe tartozó összetevőben is megragadható, amelyek az előbbieknél részben okai, részben következményei. Jelentős rétegek, csoportok iskolázatlansága, az elhelyezkedést reálisan lehetővé tevő szakmákban való képzettségük hiánya, egyáltalán nem létező idegennyelv-tudásuk rendkívül kiszolgáltatottá teszik őket. Komoly hányaduk olyan nagymértékű lemaradásban van, hogy az életidejű tanulás, átképzés fejlesztőprogramjaiba való bekapcsolódásra is alkalmatlan, vagyis korábbi iskolai előmenetele során sem a szellemi alapkompenciákat, sem magának a tanulásnak a képességét, attitűdjét, habitusát, technológiáját nem sajátította el.

A műszaki pályákra való orientálás, a mérnöki tudás hivatalos preferálása, a műszaki szakképzettséget megszerzők minél tömegesebbé válásának célkitűzése illúzió mindaddig, amíg ezeknek a sokkal elemibb szinten jelentkező problémáknak a kezelése nem történik meg.

Az elemi kompetenciahiány összetett természetű, így felszámolásának, leküzdésének sincs egyetlen, mindenre alkalmas csodaszere. A kompetenciahiány összetevői között megnevezhető a funkcionális analfabetizmus (vagyis az olvasott szöveg megértésére, tartalmának analízisére és adaptálására való képzetlenség), sőt egyes esetekben a szűkebben értett analfabetizmus (az olvasás elemi képességének hiánya, írástudatlanság), a számtani alpműveletekben való járatlanság, a lakóhely közvetlen környezetében való mindennapi élethez és egy korszerű munkahelyen való munkavégzéshez szükséges fizikai, kémiai, biológiai ismeretek hiánya, az ok, az okozat, a következmény logikai természetének reflektálására való korlátozott képesség, a társadalmi összefüggések, intézmények, preferenciák, értékek belátásának ki nem alakított reflexiói, a társadalmat foglalkoztató politikai és szociálpolitikai helyzetekről és alternatívákról való ismerethiány, önmaguk törekvéseinek, érdekeinek e sokféle paraméter között való artikulálására való képtelenség és sok egyéb. A problémahalmaz megoldása nyilvánvalóan csakis multidiszciplináris feladatvállalással végezhető el, és jól érzékelhető, hogy e kemény helyzet kezelésében a műszaki tudományoknak nemhogy preferenciájuk volna, hanem az általuk belátható, tematizálható problémák és felkínált megoldásmódok alig érzékelhető súlyúak a társadalomtudomány, a humántudományok, a bölcsészettudomány szakmai normáinak, eljárásrendjeinek következetes alkalmazásához, az ezekben és csakis ezekben feltárható állapotleírásoknak, diagnózisnak és terápiának a lehetőségeihez képest. Kitérően szemlélteti mindez, hogy tudományágakat, tudományterületeket szembeállítani, összeugrasztani csak rövidlátó, egyfókuszú gondolkodás kíván, míg a folyamatok összefüggéseinek szakszerű szemlélete azt nyugtázhajtja, hogy csakis a legkülönbözőbb szakmai nézőpontú, szemléleti érintett-

A magyar bölcsészettudományi stratégia alapelemei

---

ségű diszciplínák összefogásában rejlik a problémák feltárásának, megnevezésének és megoldásának a kulcsa.

A nemzeti kulturális örökség mint kollektív esély

Annak belátása után, hogy a magyarországi populáció jelentős hányada számára egészen egyszerűen teljesíthetetlen a közép- vagy felsőfokú műszaki szakértelmiséggé való átváltozás azoknak a jóval mélyebben fekvő és egészében más centrumú kompetenciaproblémáknak a kezelése nélkül, amelyeknek a megoldásában a társadalom- és humántudományoknak áll fenn az illetékességük, érdemes egy percig eljátszani azzal a gondolattal, hogy milyen helyzetértelmezés következhetnék abból, ha – feltéve, de meg nem engedve – feladnánk pozícióinkat, és a műszaki pályákra való orientációt csakugyan a fennálló kívánalmak problémátlan érvényesíthetőségével gondolhatnánk végbemenni. Tegyük fel, hogy épp csak a szándék és a hatékony megvalósítás szükséges ahhoz, hogy a populációban feltámadjon a természettudományi és műszaki pályák iránti érdeklődés, és egyébként minden feltétel adott ahhoz, hogy a pályaválasztásról szóló kívánt döntés meghozatalát követő néhány év (gyakorlatilag csakis a képzési időtartam) elteltével jól képzett, a társadalmi hasznosulás industrializációs trendjeibe problémátlanul bekapcsolódni képes műszaki szakértelmiség lásson hozzá a magas színvonalú műszaki kultúra implementációjához. Lásuk be, hogy a humántudományok által a képzésükhöz és fejlesztésükhöz hozzáadható érték nélkül, erről lemondva, a közösségi interakciók által megkívánt társadalmi identitásformációk beléjük plántálása nélkül – csakis veszíthetünk a dolgon. A műszaki és a természettudományok alapvetően univerzális természetűek, tehát többnyire szabadon konvertálhatók a nemzetközi munkaerőpiacon. Az ilyen végzettséggel rendelkezők szabadon kereshetnek – és nagy eséllyel találhatnak – állást maguknak bárhol a világon, irányukban különös erővel érvényesülnek azok az elszívó hatások, amelyek a magasabb fizetésben és nagyobb megbecsülésre valló munkakörülményekben, szabadidejükben pedig számos vonatkozásban messze jobb életminőségben testet öltenek. (Erős a kontraszt a humánértelmiséggel, amelynek még a legprofesszionalistább rétege is erősen kötődik országhoz, sőt régióhoz; a magyar történelmi, irodalmi, nyelvészeti stúdiumoknak elsősorban Magyarországon tudja hasznát venni; így a humán diplomások egy komoly hányadát végzettsége hazájához köti, persze már amennyiben képzettségének megfelelő munkakörre aspirál.) Amennyiben a műszaki értelmiség a nemzeti kulturális örökségbe őt bekapcsoló kinevelődési elemek teljes kiiktatásával, a nemzeti identitás közműveltségi és közérzeti elemeinek, artikulációs hagyományainak, önkifejezésre igénybe vehető toposzkészleteinek interiorizálása nélkül áll elő, ugyan mitől volna a magyar nemzeti közösség gazdaság- és társadalomfejlesztési programjai mellett elkötelezett, az azoktól

elérhető társadalmi hasznok maximalizálásában motivált emberfőként számba vehető? Gyökértelensége őt magát a globalizált érvényesülési pályák individuális haszonélvezőjévé teszi, az őt kiképző társadalmi közösséget viszont megfosztja nemhogy a haszonvétel, még a megtérülés esélyétől is, potenciálvesztésbe viszi, piaci versenyhátrányba sodorja, a globális folyamatok kárvallottjává teszi.

Hogy a közép-európai térségből lássunk példát az e károkat elkerülni képes társadalmi folyamatokra: közismert Csehország több évszázadra visszatekintő – kelet-közép-európai viszonylatban kiemelkedő – műszaki-gazdasági fejlettsége. Feltehetően nem csekély szerepe van ennek az országnak mára elért – ugyanacsak regionális mércével mérve – kiemelkedően konszolidált, stabil társadalmi helyzetének megteremtésében, ami jól példázza a műszaki-technikai tudás és képzettség társadalmi fontosságát. Ugyanakkor az is történelmi tény, hogy háromszáz évnyi (1620–1918), a Habsburg birodalomba való – a magyarországinál jóval erőteljesebb – beolvasztási törekvések ellenére, nemzeti szuverenitást nélkülözve, ráoktrojált idegen nyelv használata mellett is, a cseh nép képes volt megőrizni etnikai, nyelvi, kulturális identitását. Hogy ez ilyen – nemhogy az egyéni életstratégiák szempontjából, hanem még történelmi léptékben is – hosszú időszak alatt, ekkora rájuk nehezedő nyomás ellenére is lehetséges volt, jól demonstrálja, mekkora ereje lehet annak a közös kultúrának és történelmi hagyománynak, amely ezt a – magát egy nemzetként definiáló – közösséget egyben tartotta. Ez a történelmi példa nyilvánvalóvá teszi, mekkora jelentőséggel bírtak mindazoknak a cseh „humánértelmiségieknek”: papoknak, íróknak, költőknek, tanítóknak, történészeknek, nyelvészeknek az erőfeszítései, akiknek mindez elsősorban köszönhető, akik a cseh kultúrát, nyelvet, történelmi hagyományt mint értéket megőrizték, a magas és a populáris szint közti összes regiszteren művelték, fejlesztették, továbbadták és terjesztették.¹

Miközben a világ az információs forradalom révén, folyamatosan gyorsuló pályán egyre kérlelhetetlenebbül halad a globalizáció irányába – ami egyszerre jelenti a népesség felgyorsuló földrajzi mobilitását, az örökölt értékek folyamatos relativizálódását, nagyobb távlatokban az adott országhoz, nemzethez való kötődés lazulását, esetleges teljes elszakadását² –, számos ország ma is következetesen igyekszik oktatáspolitikájában, kulturális stratégiájában ezt a folya-

---

¹ Martin J. WEIN, „»Chosen Peoples, Holy Tongues«: Religion, Language, Nationalism and Politics in Bohemia and Moravia in the Seventeenth to Twentieth Centuries”, *Past and Present* 202 (2009): 37–81.

² Irodalomtörténeti vetületben elemzi e folyamatokat: SZEGEDY-MASZÁK Mihály, „Előszó”, in *A magyar irodalom története: A kezdetektől 1800-ig*, szerk. JANKOVITS László és ORLOVSZKY Géza, munkatársak JENEY Éva és JÓZAN Ildikó, *A magyar irodalom története* 1, (Budapest: Gondolat Kiadó, 2007) 11–17.

matot ellensúlyozni, de legalább lassítani. Ezúttal egy olyan nyugat-európai országot említve példaként, ahol még a globalizáció megnevezésére sem e világszerte ismert terminust, hanem annak nemzeti nyelvű megfelelőjét, a *mondialisation* szót használják: Franciaország évtizedek óta teljes következetességgel működtet egy alaposan kidolgozott, jól felépített stratégiára épülő nyelv- és kultúranépszerűsítő programot mind anyaországában, mind volt gyarmatain, sőt minden olyan országban, amely a francia kultúra és a francia nyelv iránt bármiféle érdeklődést és fogadókészséget mutat. Ez a – számos modern telekommunikációs eszköz bevonásával megszervezett és kiteljesített – folyamatos, a nyelvtanulást segítő alapszinttől a magas kultúráig mindent elérhetővé tévő, rendkívül komplex program valóságos, vonzó alternatívája tud lenni a sokfelől érkező tömegkommunikációs impulzusoknak, sőt számos esetben erősebb hatást tud célközönségére kifejteni. Miközben Franciaország műszaki-technológiai fejlődése gazdaságpolitikájának nyilvánvaló prioritása, vezető nagyhatalmi szerepének alapvető fontosságú záloga, ugyanakkor nyelvi-kulturális örökségének tudatos, a mai tömegkommunikációs technikákat hatékonyan felhasználó megőrzése, sőt terjesztése, fontosságának állandó nyomatékosítása egyelőre – minden aktuálpolitikai probléma ellenére – sikeresnek tűnő módon tart fenn egyfajta erős, az anyaországhoz, annak történelméhez, hagyományaihoz fűző kötődést.

Ilyen irányú gondolkodás a magyar kultúrpolitika történetében sem volt ismeretlen, sőt épp egyik fénykorának meghatározó jellemzőjeként regisztrálható. Még az a pillanat is tisztázható, amikor e kultúrpolitika kulcsembereinek gondolkodásába beoltották ezt a nagy ívű felismerést. Klebelsberg Kuno maga idézte fel, hogy amikor berlini tanulmányai során, az 1890-es évek közepén közgazdasági tárgyú szemináriumi dolgozatot olvasott fel a gazdasági válságról, professzora „azt kifogásolta a dolgozatomban, hogy a magyar mezőgazdaság nehéz helyzetének okait kizárólag gazdasági téren kerestem, és nem tértem ki arra a kérdésre, hogy a magyar munkástömegeknek milyen magas a művelődési színvonaluk”.³ A figyelmeztetésből a tanítvány egész gondolkodását meghatározó két vezérmotívum egyike formálódott, az általános szellemi színvonal emelésére, a magas erkölcsi és értelmi kultúra elérésére való törekvése az elitképzés kiemelt támogatása mellett.

---

³ „A legnagyobb álmú magyar kultuszminiszter”, gróf Klebelsberg Kuno, vál., szerk. UJVÁRY GÁBOR, Magyar örökség 3 (Budapest: Kairosz Kiadó, 2013) 53. Értelmezéséhez: UJVÁRY GÁBOR, *Tudományszervezés – történetkutatás – forráskritika: Klebelsberg Kuno és a Bécsi Magyar Történelmi Intézet. Historia est magistra vitae? Tanultunk a történelemből?* (Győr: Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, 1996) 24–25.

Az irodalom mint a kulturális identitás esélye

A társadalom által birtokolt közösségi normák és minták nagyon nagy részben preformált makro-struktúrákból tevődnek össze. A társadalom életét mélyen áthatja azoknak a tradícióknak a követése, amelyek a rendelkezésére álló artikulációs készlet alapelemeiként használatbavételre várnak. Az iskolai oktatás sok ilyen elemkészlet standard gyűjteményét bocsátja rendelkezésre, a verbális kifejezés és az irodalom, a képzőművészeti vagy a zenei alkotás területén éppúgy, mint számos más artikulációs formában. A legjelentősebb ezek közül – a társadalom életét messzemenően meghatározó – azoknak a nagyobb struktúráknak a választéka, amelyekben az adott közösség normái, előítéletei és ítéletei, a világról, a társadalomról és egymásról való tudáskészletük alapelemei strukturális elrendezettséget nyertek. A magyar nemzeti irodalom klasszikusainak szövegében tételeknek, előítéleteknek, ítéleteknek olyan készlete vár interiorizációra, amely a magyar lakosságot nemzedékről nemzedékre, sok évtized óta megtanítja közösségi normákban gondolkodni, közösségi értékítéleteket meghozni, közösségi eszményeket képviselni, a közösség számára rendelkezésre álló normák megtartása vagy megsértése tárgyában ítéleteket alkotni.

A szépirodalmi forma, az irodalmi fikció mindig is megtestesítője volt közösségi ismereteknek, tapasztalatoknak, élményeknek, emlékeknek, történelmi tudásnak, egy egész közösség önreflexiójának és identitásának. Egy-egy nemzet irodalmi múltjának ismerete, az adott nemzeti irodalom reprezentatív szövegeivel való bensőséges viszony a közösség tagjai számára lehetővé teszi ugyanezeknek a normáknak az interiorizálását; teret ad annak is, hogy ezekkel mint közösségi eszményekkel emocionális, affektív viszonyba kerüljenek, tehát a teoretikus, tárgyi, lexikai ismereteken túl személyes, benső orientációt, érzelmi viszonyulást alakítsanak ki hozzájuk.

Az irodalmi-közösségi eszményekben való részesedés normaképző szereppel bír, a közösség tagjai szüntelenül megerősítik, begyakorolják, csiszolják, az aktuális egyéni vagy közösségi szükségletüknek megfelelő adaptációnak vetik alá az így elsajátított készletet, míg ugyanez a terep csupán egy be nem látható, nem értett, nem tudott, kompetenciákkal nem uralt, nagy szürke terület marad olyasvalaki számára, aki előtt nem nyílt meg az irodalmi élményekben való részesülés lehetősége. A mindennapi beszélt nyelv számos előfeltevést mozgósít ennek a közösségi tudásnak az elemeiből, számos megfogalmazás, aforisztikus kifejezés, szólás- vagy közmondásszerű belátás azért és éppen azért válik közkeletűvé, egy közösségi tudáskincs részévé, mert az előzetes közös szocializáció, neveltetés, ennek a kulturális hagyománynak az interiorizációja beláthatóvá teszi egy-egy, irodalmi művekben rögzített állapot, cselekményes szituáció, egy-egy reflexiónak alávetett élethelyzet átélését, a mindennapi élet, valós helyzetek, jelenségek, interakciók azonos élménykörre való visszave-

zetését, az artikulációs lehetőségeknek ebből a tapasztalati körből való gazdagítását. Az irodalmi művek narratív, epikus, cselekménnyel bíró fajtái szituációkat, intenciókat, élethelyzeteket, közösségi és egyéni normák közötti választásokat megmutató művek, amelyek kézenfekvően kínálkoznak arra, hogy a saját életünkben rendelkezésünkre álló perspektívák közötti választásokat, egy-egy párhuzamosnak, analógnak tartott élethelyzetbe való kerülésünk reflektálását ezekre való bonyolult utalásrendszerrel hajtsuk végre. Pontosan ugyanilyen alkalmas közösségi élményteremtő a líra, a személyes költészet, az önfeltárulkozás, a lélek, a személyes érzelmek hangjainak kibeszélésére szolgáló irodalom, amely pedig olyan személyes mintázatok egyéni összeépítésének a lehetőségét mutatja meg – bármely történelmi korszakban, bármilyen társadalmi körülmények között, bármilyen élethelyzetben –, amely szerves, értelmet adó, értelmet megtestesítő egész. Egy lírai mű fiktív világa megmutatja azt is, hogy az adott közösség rendelkezésére álló normakészletből, ideológiai elemekből, az elvárt-elvárható cselekvésnek, gondolkodásnak, belátásnak, tapasztalatnak a közösségi mintáiból milyen személyes preferenciák, milyen individuális törekvések, milyen egyéni belátások, a személyiség egyedi értékrendjéből következő megoldásokat kereső mintázatok építhetők össze.

Egy társadalom azokat az egyéneket tudja hatékonyan integrálni, közösségi létformába vonni, közösségi interakcióban egyenrangú partnernek tekinteni, akik hasonló gondolati, érzelmi (emocionális, affektív és indulati) tapasztalatok birtokában hasonló artikulált belátások – reflektált vagy reflektálatlan biztonságú – meghozatalára képesek a napi interakciók során. Az irodalom az a közeg, amely a világban, a történelemben, a társadalomban előforduló jelenségek legszélesebb körére nézve nyújt kulcsokat, kódokat, megnevezéseket, szemléleti formákat. A nemzeti irodalom hagyományközössége egy közösségi eszmény, egy tradíció, egy a közösségbe való belépés hagyományos formáinak, lehetőségeinek készletét megadó kompetenciakincs, amelynek ismeretétől az adott közösség nem tud eltekinteni, az ezen ismerettel nem rendelkező újabb tagokat integrálni, illetve amelynek ismerete nélkül – az integráció reális igényével – nem tud senki olyan szándékot jelezni, hogy az adott közösség normái szerint kívánja folytatni életét.

Ezt a kulturális, nyelvi, irodalmi, történelmi összetartó és megtartó hagyományt a humántudományok kutatják, gondolják és applikálják. Ezért kell minden józan megfontolás szerint a műszaki szakosodást célzó kormányzati programoknak a humán- és társadalomtudományok erőteljes helyzetbe hozásával kezdődniük. Nemcsak azért kell így eljárni, mert az elképzelések csakis így rentábilisak, hanem ezért is, mert enélkül a célokat elérni lehetetlen. Azok az országok, ahol a kulturális hagyomány szerepét a mindenkori kormányzat a túl

sok rázúduló mai kihívás között nem ismeri fel kellőképpen, könnyen kerülhetnek abba a helyzetbe, hogy a csatát megnyerik, miközben elveszítik a háborút.

A témában megjelent fontosabb publikációim:

KECSKEMÉTI Gábor. „A régiség irodalomtörténetének vizsgálati elveiről”. *Alföld*, 63(2012) 3. sz. 60–67.

Gábor KECSKEMÉTI, „Electronic Textual Criticism: A Challenge to the Editor and to the Publisher”, in *New Publication Cultures in the Humanities: Exploring the Paradigm Shift*, ed. Péter DÁVIDHÁZI, (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2014) 91–98.

KECSKEMÉTI Gábor. „Az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetében elkészítendő magyar irodalomtörténet megalapozása”, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 118(2014) 6. sz. 747–783.

KECSKEMÉTI Gábor. „A régiséget értelmező irodalomtörténeti gyakorlat reflektált és reflektálatlan szemléleti alapjairól”, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 119(2015) 4. sz. 577–584.

KECSKEMÉTI Gábor. „A humán tudományok alapkérdései”. *Magyar Tudomány*, 180(2019) 3. sz. 355–362.